

V Sloveniji, kot deželi na stičišču različnih geografskih, zgodovinskih, kulturnih in narodnostnih sestavin so se izoblikovala območja, v katerih so se vsi navedeni vplivi združili v bolj ali manj enoten izraz, kar se najbolj prepričljivo in nazorno kaže v naravnem in po človeku ustvarjenem okolju. Za utrjevanje narodne samobitnosti in zato, da bi Slovenci obdržali svoje mesto med večjimi narodi, je potrebno ohranjati zgodovinski spomin. Iz tega spoznanja izhaja sedaj že splošno sprejeta vrednota varovanja in ohranjanja tistih posebnosti slovenskega prostora, ki ustvarjajo njegovo identiteto. Raziskovalna naloga zasleduje dva cilja. Prvi je doseči višjo stopnjo poznavanja zakonitosti razvoja slovenskega prostora (znanstven del). Drugi je pomoč pri oblikovanju ustrezne zakonodaje in pri konkretnih posegih v prostor (metodološki del).

V preteklosti je bila posebna skrb za varovanje in ohranjanje namenjena le najodličnejšim 'spomenikom' arhitekturne in naravne dediščine. Različni dokumenti Združenih narodov (Economic Comision for Europe) ali evropske skupnosti (Cultural Heritage Comette) pa potrjujejo pravilno naravnost raziskave v razširitev na področje 'anonimne' (prvotno 'ljudske') arhitekture. 'Spomeniki' so z 'anonimno' arhitekturo tako povezani, da brez nje ne morejo obstajati. 'Anonimna' arhitektura ima močno izoblikovane tipske sestavine, ki določajo in opredeljujejo identiteto širšega okolja.

V raziskavi je uveden nov, ključni pojem, "*arhitekturna krajina*"; to je prostorska enota, v kateri je možno ugotoviti enotne principe gradnje vseh vrst stavb, kar ustvarja identiteto prostora. Enotni principi gradnje so posledica specifičnih geografskih, kulturnih, zgodovinskih, upravnih, socialnih, gospodarskih in drugih pogojev razvoja in zavestne težnje pri gradnji in ohranjanju značilnosti bivalnega okolja. Na značilno podobo *arhitekturne krajine* vplivajo predvsem stavbe na podeželju. Mesta pa so bila žarišča in so prenašala pobude v ruralni prostor. Meje posameznih *arhitekturnih krajin* niso ostre; nekateri tipični elementi se pojavljajo tudi v sosednjih *krajinah*.

Prostorske in časovne danosti so vplivale na povezavo posameznih *arhitekturnih krajin* v večje enote, poimenovane "*arhitekturne regije*".

Raziskava je celotni slovenski prostor razdelila na 14 *arhitekturnih regij*, na 74 osnovnih *arhitekturnih krajin*, na 4 izločene, v glavnem neopredeljene dele visokogorja; znotraj 6 *arhitekturnih krajin* pa so še manjši izseki s podobnimi sestavinami.

Osrednja enota *arhitekturna krajina* je določena z naslednjimi sestavinami:

- značilnosti naselij (po položaju, po razporeditvi, po vsebinski specifikaciji in oblikovanju),
- značilnosti dominant in arhitekturnih posebnosti (po vlogi v pokrajini, po razmerju do naselij, po vrstah in specifikaciji),
- značilnosti domačij, arhitekturnih kompleksov in stavb (po razporeditvi stavb v kompleksu, po velikostnih razmerjih stavb, po značilnostih streh, po arhitekturnih členih, po posebnostih).

V raziskovalni nalogi so posebej obdelani trije vzorci *arhitekturnih krajin*: Brda, Pivško in Novo mesto, s čemer je teoretični model preverjen na konkretnih primerih.

Pomembna ugotovitev raziskave je, da je ohranjenost identitete v posameznih *arhitekturnih krajinah* na Slovenskem zelo različna.

Glede na to so bile *arhitekturne krajine* razdeljene v 3 vrednostne kategorije, pri čemer so bila izvzeta območja izrazitih naravnih vrednot, neposeljeni predeli in ožja mestna območja. V najvišjo kategorijo je bilo uvrščenih 7 *arhitekturnih krajin*, kjer je podana zahteva po najstrožjem varovanju (še)obstoječih kvalitete. To so krajine pretežno naslonjene na gorska območja. V srednji kategoriji je še dobro razpoznavna identiteta *arhitekturne krajine* in arhitekturnih kompleksov. Posebno pozornost je treba posvetiti ohranjanju vloge naselbinskih silhuet in dominant, tipičnosti prostorske razporeditve naselij in stavb v pokrajini ter nadzorovati tipiko novogradnje. V to vrednostno kategorijo je všteti 25 *arhitekturnih krajin* in 4 specifični deli. V tretjo kategorijo so vštete *arhitekturne krajine*, ki so izgubile lastno identiteto zaradi neuskkljenih novogradenj, industrijskih in infrastrukturnih objektov. Varovanje pri tej najštevilčnejši kategoriji, v katero je všteto 40 *arhitekturnih krajin*, je usmerjeno v ohranjanje tistih predelov ali arhitektur, ki še imajo določeno kvaliteto, predvsem pa v reševanje ekoloških problemov, ki so v tej kategoriji največji.

Zaradi različnih razlag posameznih pojmov je izdelan kot drugi del naloge **Glosar sestavin arhitekturne tipologije**. Stroke, ki se ukvarjajo s prostorom (geografija, arhitektura, etnologija, umetnostna zgodovina, konservatorstvo idr.) ne uporabljajo enotnih, usklajenih terminov. Glosar je izdelan tako, da predstavlja orodje za pripravo in računalniško obdelavo gradiva, kar bo s pomočjo usklajenega poimenovanja omogočalo primerjalne študije v širšem prostoru. V glosarju je obdelanih 240 pojmov.

Rezultati raziskovalne naloge bodo uporabni na različnih nivojih. Na najširšem nivoju gre za uveljavljanje spoznanja o vrednosti "*prostorske dediščine*" kot izraza identitete posameznih območij Slovenije. Kot posebna vrednota postaja identiteta prostora izhodišče državnih, regionalnih in lokalnih prostorskih planov. Ohranjanje identitete prostora neposredno vpliva tudi na kvaliteto bivanja v določenem prostoru.



*Sožitje stare in nove gradnje (Tomaž v Slovenskih Goricah, foto: P. Fister)*

Na izvedbenem nivoju pričakujemo, da bo s povečanjem števila občin, skrb za urejanje in varstvo prostora prešla na (pričakovane) regionalne strokovne službe. Raziskava s številnimi podatki in ocenami bo eno temeljnih gradiv, na katerem bo slonelo nadaljnje odločanje in priprava izvedbenih načrtov za urejanje prostora. Obenem bo raziskava služila za organizacijo svetovanja in nadzora v detajlnih, lokalnih in regionalnih odločitvah za posege v prostor. Poseben vpliv bo imela tudi na usmerjanje gradbene operative in industrije gradbenih materialov.

Da bi raziskava dosegla zastavljene cilje, je predvideno in priporočljivo, da se njeni temeljni izsledki in rezultati vgradijo v ustrezno zakonodajo ter v druge izvedbene zakonske akte. Tu ne gre le za zakone o varovanju naravne in kulturne dediščine, temveč predvsem za zakone o urejanju in rabi prostora (kmetijstvo, infrastruktura itd.) ter za zakone o gospodarjenju s prostorom (stanovanjski zakon, zakon o gozdovih in drugih naravnih virih in bogastvih idr.).

Podpisani recenzent je mnenja, da je obravnavana raziskovalna naloga s svojimi temeljnimi znanstvenimi spoznanji prispevala k utemeljitvi in kompleksni osvetlitvi *arhitekturnih krajin* in *arhitekturnih regij* na Slovenskem. S tem so se nam bolj kot kdajkoli doslej izostrili kriteriji, ki nam ne pomagajo samo spoznati prenekatero značilnosti slovenskih krajin, temveč tudi vrednotiti njihovo arhitekturno individualnost in celovitost.

Milan Natek